

सम्पादकीय

उद्योग स्थानान्तरण

सर्वोच्च अदालतले सरकारका नाममा परमादेश आदेश जारी गरेपछि अब समयसीमाभित्र उद्योग स्थानान्तरण गर्नेपनि बाध्यात्मक अवस्था सिर्जना भएको छ । अदालतको निर्णय मौजूदा उद्योग स्थानान्तरणसँगै सरकारलाई अर्को आदेश पनि दिएको छ । लुम्बिनी क्षेत्रमा नयाँ उद्योग अनुमति नदिन भनिएको छ । सर्वोच्च अदालतले समयसीमा र लुम्बिनी क्षेत्रको भूगोल समेट्दै आदेशमा भनेको छ, “भगवान् गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको दीर्घकालीन संरक्षणका लागि यो आदेश प्राप्त भएको मितिले दुई वर्षभित्र धुलो, धुवाँ वा कार्बनजन्य प्रदूषण उत्सर्जन गर्ने लुम्बिनीको पछाल घेराको पूर्व, पश्चिम, उत्तर १५ किमी दुरीसम्मका र दक्षिणमा भारतीय सीमासम्मका बन्द वा स्थानान्तरण नभएका उद्योग तथा कलकारखाना बन्द गर्नु वा स्थानान्तरण गर्नु गराउनु ।” आदेशमा पछाल घेराका साथै पूर्व, पश्चिम र उत्तरमा १५ किलोमिटरभित्रका उद्योगमा परमादेश कार्यान्वयन हुने भनेको छ । त्यसै गरी दक्षिणतिर भारतीय सीमासम्मको क्षेत्र तोकेको छ । न्यायाधीशद्वय कुमार रेग्मी र सुनीलकुमार पोखरेलको संयुक्त इजलासले यो परमादेश जारी गरेको हो । वरिष्ठ अधिवक्ता प्रकाशमणि शर्मासमेतले लुम्बिनी क्षेत्रको धार्मिक र जैविक विविधता संरक्षण गर्न न्यायको माग गर्दै सर्वोच्च अदालत पुगेका थिए । यो आदेश जारी गर्न सर्वोच्च अदालतले नेपाल अधिराज्य प्रवर्धन बोर्डको २०६६ को निर्णयलाई मुख्य आधार मानेको छ । प्रदूषणजन्य उद्योगका कारण विश्वसम्पदा सूचीमा रहेको यो ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक धरोहर जोखिममा थियो । जोखिम बढ्दै जाँदा युनेस्कोले लुम्बिनीलाई विश्वसम्पदा सूचीबाट हटाउन सक्ने आशक्ता पनि पैदा भएको थियो । सर्वोच्च अदालतको आदेशबाट कतिपय उद्योगधन्दा गम्भीर रूपमा प्रभावित हुने छन् । ती उद्योगमा ठूलो लगानी छ । धेरैले रोजगारी पाएका छन् । देशको अर्थतन्त्रमा राम्रो योगदान दिन सक्ने धेरै उद्योगधन्दा सो क्षेत्रमा बसिंदैछि छन् । उद्योग स्थानान्तरण सहज त अवश्य पनि होइन । तथापि देशको मात्र नभई विश्वकै सम्पदा लुम्बिनीको दीर्घकालीन संरक्षण युगीन दायित्व हो । यो क्षेत्रलाई प्रदूषणमुक्त बनाउने धेरै प्रयास असफल हुँदै आएको पनि विदितै छ । कतिपय चुक पनि भएका छन् । कार्बन उत्सर्जन गर्ने नयाँ उद्योग दर्ता गर्न नदिने निर्णय पनि कार्यान्वयनमा आउन सकेको थिएन । २०६६ मङ्सिर २० गतेअघि दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका उद्योगको हकमा पहिलो प्राथमिकतामा उद्योग स्थानान्तरण गर्ने र यसरी सञ्चालित उद्योगहरूको पुँजी वृद्धि, क्षमता वृद्धि, उद्देश्य थप तथा विद्युत् क्षमता थप गर्न स्वीकृति प्रदान नगर्ने औद्योगिक प्रवर्धन बोर्डका निर्णय कार्यान्वयन हुन सकेको भए अदालतसम्म पुगुनपर्ने अवस्था नआउन पनि सक्ने थियो । अदालतको नयाँ परमादेशले बृहत्तर लुम्बिनी क्षेत्रको दीर्घकालीन संरक्षणमा योगदान पुग्न सक्ने छ । उद्योग स्थानान्तरण भएपछिको खाली जग्गामा पर्यटनमैत्री व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहेमा आवश्यक सहूलियत सुविधा उपलब्ध गराउन पनि अदालतले आदेशले आदेश दिएको छ । यसले क्षति न्यूनीकरण हुन सक्छ । तत्काललाई कतिपय उद्योगलाई ठूलै आर्थिक भार पर्ने देखिए पनि आदेश कार्यान्वयनले विश्वसम्पदा संरक्षण गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

• सुदर्शन खड्का

प्रतिनिधि सभा राज्य व्यवस्था समितिले निजामती विधेयक पारित गर्‍यो । उक्त विधेयकको प्रतिवेदन समितिले पारित गरेको भन्दा फरक भएको भन्दै उक्त विषयले व्यापक चर्चा पायो । सो विषयमा छानबिन गर्न संसदीय विशेष समिति गठन भई प्रतिवेदन बुझाइसकेको छ । यो विषयले संसदीय अभ्यासमा विशेष महत्त्व राखेको छ । संसदा विधेयकका सम्बन्धमा एउटा विषयमा छलफल गरिन्छ तर पारित अर्कै गरिन्छ । कहिले पारित भएको विषय एउटा हुन्छ तर प्रतिवेदन अर्को बन्छ, कहिले दुवै सभाबाट पारित विधेयक फिर्ता आउँछ । कहिले विधेयक नै फिर्ता लिनुपर्ने हुन्छ । यसबाट कानुन निर्माण प्रक्रियामा समस्या र चुनौती रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

पारदर्शिताको अभाव

कानुन निर्माणका लागि संविधानले निर्धारण गरेको व्यवस्थापन विधि र संसद् का नियमावली एवं विधि निर्माणका सिद्धान्तले पारदर्शिताको अपेक्षा राख्छन् । कानुन निर्माणमा सरोकारवालाको व्यापक सहभागिता अपेक्षा गरिन्छ । जुन वर्गका लागि कानुन निर्माण गरिने हो, सो वर्गका नागरिक, नागरिकका समूह, विज्ञ, विशेषज्ञसँगको छलफल, परामर्श र राय सुभाब लिनुपर्ने हुन्छ । हाम्रो कानुन तर्जुमा प्रक्रियामा गोपनीयताले प्रश्रय पाएको छ । सरोकारवालाले थाहा नपाएकै अवस्थामा विधेयक संसदा दर्ता गरिन्छ । बिचौलिया र स्वार्थ समूहको प्रभाव मसौदाको चरणदेखि नै रहेको आरोप लाग्ने गरेको छ । सरकारले ल्याएका कतिपय विधेयक संसद्बाट फिर्ता भएका र ल्याउने भनिएका विधेयकबाट सरकार पछि हटेको अवस्था छ । पछिल्लो समयमा सरकारबाट आएका सबै जसो विधेयकका सम्बन्धमा सरोकारवालाको विरोध रहँदै आएको छ । गुठी सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, विद्यालय शिक्षासम्बन्धी विधेयक, मिडिया कार्टेन्सल विधेयक, विद्युत् विधेयक, भूमि विधेयक, सामाजिक सञ्जालसम्बन्धी विधेयकलगायतका विधेयकमा सरकारले चर्को दबाव सामना गरी केही फिर्ता गर्ने

कानुन निर्माणका चुनौती

र केही विधेयकका सम्बन्धमा सम्भौता गर्नु परेको छ ।

स्वार्थको द्बन्द

हाम्रो कानुन निर्माण प्रक्रियामा स्वार्थको द्बन्दले समेत प्रभाव पारेको छ । स्वार्थको द्बन्द हुने विषयमा निर्णय प्रक्रियामा आफू सलम हुनु हुँदैन भन्ने सभाका नियमावलीमा व्यवस्था रहे पनि स्वार्थको द्बन्द हुने गरी सदस्य समितिमा बस्ने, छलफलमा भाग लिने र निर्णय प्रक्रियामा प्रभाव पार्ने कार्य देखिएको छ । बाफिया विधेयक, सहकारी विधेयक यसका उदाहरण हुन् । यसका अलावा स्वार्थ समूहको चर्को दबाव र प्रभाव पनि कानुन निर्माणमा ठूलो चुनौती बनेर आएको छ । स्वार्थ समूहको प्रतिनिधित्व संसदा भए वा नभए पनि कानुन मसौदादेखि पारित नहुँदासम्म चलखेल हुने गरेको र कतिपय कानुन स्वार्थ समूहको हितमा ल्याइएको आरोप संसद्भित्रै सुन्न पाइन्छ ।

जनसहभागितामा कमी

लोकतान्त्रिक मुलुकमा जनताको इच्छा र आकाङ्क्षा सम्बोधन गर्न कानुन निर्माण गर्दा जनसहभागिताको अपेक्षा राखिएको हुन्छ । कानुनको वैधताका लागि पनि जनसहभागिता अपरिहार्य हुन्छ । हुन त विधायिकी संस्था आफैँमा जनप्रतिनिधिमुलक संस्था भए पनि कतिपय अवस्थामा कानुन निर्माण गर्दा जनताको सहभागिता अपरिहार्य हुन्छ । हाम्रो सभाका नियमावलीमा विधेयकलाई जनताको प्रतिक्रिया प्राप्त गर्न प्रचार गरियोस् भन्ने प्रावधान रहे पनि त्यसको प्रक्रिया निर्धारण र कार्यान्वयन हुन सकेको छैन ।

प्रक्रियागत कमजोरी

विधि व्यवस्थापनको प्रक्रियागत व्यवस्था संविधान र सभाका नियमावलीमा उल्लेख भएका हुन्छन् । परम्परागत रूपको व्यवस्थापन प्रक्रियाका कारण गुणस्तरीय कानुन निर्माणमा चुनौती देखिएको छ । कतिपय विधेयक सरकारी विधेयकका रूपमा मात्र प्रस्तुत हुने, पुरातन शैलीमै विधेयक मसौदा भई आउने र विधेयक माथि संशोधन राख्न ७२ घण्टाको संशोधनको समय ज्यादै अपर्याप्त हुने गरेको छ । समय अपर्याप्त भएको कारण जनाउँदै सदस्यले निर्धारित ढाँचामा संशोधन पेश नगर्ने, सदस्यले अत्यधिक संशोधन राख्ने, दोहोरो तेहेरो र एक आपसमा बाँफिने संशोधनसमेत स्वीकृत हुने, कुनै समयमा दुई तीन वटा विधेयक संशोधनको समय एकै

हुनाले सदस्यले विधेयक अध्ययन नै गर्न नभ्याउने अवस्था छ ।

संशोधन विधेयकको हकमा विधेयकको ढाँचा प्राविधिक किसिमको हुने र संशोधनको ब्यहोरा मात्र हुने भएकाले मूल ऐनसँग भिडाएर हेर्नुपर्ने अवस्थामा छ, सदस्यलाई मूल कानुनको उपलब्धता नहुने, जसका कारण सदस्यले अरूको भर पर्नुपर्ने अवस्था छ । स्वार्थ समूहबाट तयार गरिएका संशोधन हुबहु धेरै समूहका सदस्यले राख्नु, संशोधन फारामको ढाँचासमेत ब्यावहारिक नहुनु, सबै संशोधनकर्तालाई बोलाई छलफल गर्ने अभ्यासले विधेयक पारित गर्न धेरै समय लाग्नु, सदस्यले विधेयकको संशोधनमाथि छलफल हुँदा ठोस सुभाब एवं संशोधन नराखी गोलमटोल हिसाबले विषय राख्नु जस्ता समस्या देखिएका छन् ।

सरकारी उद्देश्य

सत्तामा रहने जुनसुकै दलले पनि संसद्लाई कानुन निर्माणका सम्बन्धमा प्रभाव पार्ने गरेको पाइन्छ । कानुन निर्माणको वार्षिक क्यालेन्डर निर्माण गरी संसद्बाट प्रक्रियागत रूपमा विधेयक पारित गराउनुपर्नेमा हतार हतारमा विधेयक ल्याई पारित गराउन खोजेको देखिन्छ । विधेयकमाथि प्राप्त संशोधनलाई समितिमा सरोकारवाला, विज्ञ, विशेषज्ञसँग छलफल गराई पारित गर्नुको सट्टा सभाबाटै छोटो प्रक्रिया अपनाई पारित गराउने उद्देश्यले कतिपय विधेयक ल्याएको देखिन्छ ।

सत्ता पक्षका सदस्यलाई विधेयकका सम्बन्धमा विवेक प्रयोग गर्न नदिनु पनि चुनौती हो । संविधान एवं कानुनले नरोके पनि कतिपय विधेयकमा सत्ता पक्षले विधेयकका सम्बन्धमा स्वतन्त्रतापूर्वक संशोधन राख्न नदिएको गुनासो स्वयम् सदस्यबाट आएको छ ।

सदस्यको बाध्यता

संसद् सदस्यलाई विधायिकी कार्यका साथसाथै विकास निर्माणका कार्यदेखि जिल्लावासीका बिहे, व्रतबन्ध, न्वारन पासनी, शोकलगायत विरामी भएको अवस्थामा समेत भेट्न जानुपर्ने बाध्यता छ । यस्ता फजुल कार्यमा समेत सदस्यले आफ्नो समय लगाउनुपर्दा सदन र समितिका छलफलमा भाग लिन नपाउने, भाग लिए पनि हाटा गर्नुपर्ने, बैठकमा ध्यान केन्द्रित नहुने, कानुन निर्माणतर्फ ध्यान दिएर राम्रो कानुन बनाउनुभन्दा धारा, पाटी, पुल, सडक जस्ता विकास खोज्ने जनताको मानसिकता पनि

कानुन निर्माणमा चुनौती हो ।

स्वअध्ययनको कमी

विधेयकमा संशोधन राख्दा स्पष्ट र बुझिने हुनु पर्छ । संविधान र नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय कानुनसँग बाफिनु हुँदैन । नियमावलीमा भएको संशोधनसम्बन्धी सर्त विपरीत हुनु हुँदैन । संशोधनका प्राविधिक विषय सदस्यले बुझ्नु पर्ने हुन्छ । विषय नबुझ्दा कुन दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्डमा संशोधन गर्न खोजिएको हो, सो स्पष्ट नहुने, संशोधन गर्न खोजिएको ब्यहोरा नलेखी सैद्धान्तिक विषय उल्लेख गरी संशोधन आउने, विधेयकको अङ्ग नै नबन्नेमा समेत संशोधन प्रस्ताव पेश हुने गरेका छन् ।

एउटै सदस्यले एकआपसमा बाफिने गरी दुईथरी संशोधन प्रस्ताव पेश गर्ने, विभिन्न स्वार्थ समूहबाट तयार गरिएका एकै ब्यहोराको संशोधन प्रस्ताव धेरै सदस्यबाट पेश हुने, देहायबमोजिम हुनुपर्ने भनी संशोधन फाराममा उल्लेख हुने तर देहायमा केही पनि नहुने, संशोधनको ब्यहोरा लेख्नुपर्नेमा ब्यहोरा नलेखेर संशोधन गर्नुपर्ने कारण मात्र उल्लेख गर्ने गरिएको पाइन्छ ।

संशोधन विधेयकमा समावेश नभएका मूल ऐनको दफामा संशोधन प्रस्ताव पेश हुने गरेको, विधेयकमा थप गर्नुपर्ने विषय भनी दफा नखुलाई अमूर्त एवं सैद्धान्तिक विषय मात्र संशोधन फाराममा आउने गरेको पाइएको छ । कुनै संशोधन त विधेयक नै आवश्यक नभएकाले पूरै दफा हटाउनुपर्ने भनेर आउने गरेको छ । कतिपय प्रस्तावमा भाषागत शुद्धता र स्पष्टता नरहेको, ७२ घण्टाको समय सीमाको अन्तिम समयमा संशोधन दर्ता गर्न आउने, संशोधनका सर्त सम्बन्धमा नियमावलीमा व्यवस्था गरिए पनि संशोधनसम्बन्धी सर्त पालना नहुनाले कतिपय संशोधन सभामुख र अध्यक्ष तहबाट अस्वीकृत भएको पाइन्छ भने कतिपय संविधान र नियमावलीविपरीतका संशोधन पनि स्वीकृत भएको पाइन्छ ।

संशोधन प्रस्तावमा सदस्यको स्वकीय संचिबको हस्ताक्षर गरेर आउने गरेको देखिन्छ । अङ्ग्रेजी भाषामा समेत संशोधन प्रस्ताव पेश हुने गरेको, कतिपय संशोधनमा स्वकीय संचिबले सदस्यको डिजिटल हस्ताक्षर राखी दर्ता गर्ने हुँदा सम्बन्धित सदस्यलाई थाहा नै नहुने गरेको पाइन्छ । यसबाट सदस्यमा स्वःअध्ययनको कमी, विज्ञ विशेषज्ञको सुभाब लिन नसक्नु, आफ्नो जिम्मेवारीमा

सहयोग गर्न सक्ने स्वकीय सचिब राख्न र परिचालन गर्न नसक्नु जस्ता समस्या र चुनौती छन् ।

विधायन शैली

हाम्रो विधायन तर्जुमाको शैलीमा समेत समस्या छ । विधायन मसौदाको शैली परम्परागत स्वरूपकै छ । विधायनको मसौदा अमूर्त, अनिश्चित र अस्पष्ट नभई स्पष्ट र अर्थपूर्ण हुनु पर्छ भनिन्छ । त्यसै गरी विधायनले सम्बन्धित विषयजवस्तु अर्थात् नीतिलाई वास्तविक र ठिक ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्नु पर्छ । विधायनमा प्रयुक्त विषयवस्तु र भाषा स्पष्ट हुनु पर्छ । सर्वसाधारण र खास गरी सरोकारवालाले बुझ्ने हुनु पर्छ । राम्रो विधायन हुनका लागि राम्रो नीति, राम्रो प्रक्रिया, संविधान, कानुनी प्रणाली र अन्तर िष्ट्रिय दायित्व अनुकूल रहेको विधायनको राम्रो स्वरूप र राम्रो शैलीबाट प्रस्तुत भएको हुनु पर्छ ।

अनुसन्धान र प्रशिक्षण

कानुन निर्माण प्रक्रिया अनुसन्धानमा आधारित हुन सकेको छैन । सरकारले पर्याप्त अध्ययन अनुसन्धान गरी नयाँ कानुन ल्याउने वा भइरहेको कानुनलाई संशोधन एवं खारेज गर्न प्रस्ताव गर्नु पर्नेमा सो हुन सकेको पाइँदैन । त्यसै गरी संसद् आफैँले अध्ययन अनुसन्धान गरी कानुन निर्माण प्रक्रियालाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित तुल्याउनु पर्नेमा सोसमेत हुन सकेको छैन । सरकारले संसदीय अध्ययन अनुधान तथा प्रशिक्षणलाई आवश्यक जनशक्ति र स्रोत साधन उपलब्ध गराउन सकेको छैन ।

सुधारको बाटो

कानुन निर्माणमा देखिएका उल्लिखित समस्या र चुनौती समाधान गरी कानुन निर्माण फिर्चालाई प्रभावकारी तुल्याउनु आवश्यक छ । कानुन निर्माणमा जनसहभागिता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी बोध, सरकारको संसद्प्रतिको उत्तरदायीपूर्ण व्यवहार एवं सफा नियत, कानुन निर्माणमा प्राथमिकता, प्रक्रियागत सुधार, विधायन शैलीमा सुधार, विज्ञ, विशेषज्ञको उपयोग, अनुसन्धान सेवा र क्षमता अभिवृद्धिलाई प्राथमिकता, सदस्यमा स्वअध्ययनको विकास, जस्तोसुकै कानुन ल्याउन खोजे पनि सुभाबभन्दा विरोध गरिहाल्ने मानसिकतामा सुधार हुन सकेमा कानुन निर्माणमा देखिएका चुनौती समाधान हुन सक्छ ।

दिगो मानव विकासका लक्ष्य

• भरत गौतम

पूर्वाधार विकासलाई मात्र विकास ठान्ने भाष्यले अल्पविकसित विकसित देश प्रभावित छन् । विकासको गोलाद्धमा राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक विकासको सवालसँगै पर्यावरण संरक्षणको मुद्दा पनि अग्रभागमा छ । राजनीतिक परिपक्वता र जवाफदेही नेतृत्वबिना विकासको प्रवाह जनमनमा पुग्दैन । प्रतिव्यक्ति आय र कुल गार्हस्थ्य उत्पादन वृद्धिले मात्र पनि विकास न्यायोचित हुँदैन । समग्रतामा अनुभूति हुने गरी मानव सक्रियताले ल्याएको रूपान्तरणले मात्र विकासको बुभ्रमइ दिगो हुन्छ । सामाजिक न्यायको अनुभूति नभई विकासको रूपलाई बुझ्न सकिन्न । पहिचान र पहुँचले मात्र विकासका एजेन्डा सबल हुन्छ ।

पृथ्वीले धान्न सक्ने क्षमतामा मानिस समृद्ध र सुखी बन्ने अवधारणा बन्नुपर्ने हुन्छ । शान्ति र सुरक्षाको सवाल पनि रूपान्तरणका आधार हुन । पृथ्वीको सुरक्षाका लागि मान्नुपर्ने सिद्धान्त र मान्यताको सवालमा पनि सभा धारणा भए दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिन्छ । दिगो विकास लक्ष्यले १५ वर्षमा गर्ने १७ लक्ष्य निर्धारण गर्‍यो । दिगो विकास लक्ष्यका आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय आयाममा विश्वव्यापी समृद्धिको सिर्जना, वितरण र दिगोपनाको कार्यसूची बनेको छ । दिगो विकास लक्ष्यको पिपुल, प्लानेट,

पिस, प्रोस्पेरिटी र पार्टनरसिपभित्र १७ लक्ष्य समूहकृत गरिएको छ । ती लक्ष्यको मापन गर्न २३४ विष्वव्यापी सूचक तोकिएको छ । दिगो विकास लक्ष्यको पिपुल समूहभित्र पाँच लक्ष्य रहेका छन् । मानव विकासको मार्गीचित्रको

रूपमा सुखी र सक्षम मानवका लागि विभिन्न क्रियाकलापको अवधारणा तय भएका छन् ।

दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो मानवीय विकासको लक्ष्य सबै क्षेत्रमा रहेको सबै स्वरूपको गरिबीको अन्त्य गर्ने रहेको छ । विश्वमा दैनिक १.२५ डलरभन्दा कम आय हुने अति गरिबमा पर्ने उल्लेख छ । गरिबी निवारणमा चीनको प्रगति गर्व गर्नलायक भएको छोटो समयमा करिब १७ करोड मानिसलाई गरिबीको रेखामाथि लगेको छ । मानिसको जीवन जिउने अवसर र सक्रियता कम हुँदा गरिबी बढ्ने हो । पहिचान र पहुँचमा छ । शान्ति सुरक्षाको गडबडीले पनि मानिस विस्थापित भई गरिब हुन्छन् । यी समस्याको समाधान गर्न शासकीय चातुर्यता र निजी क्षेत्रको साभेदारी प्रभावकारी भए गरिबी कम गर्न सकिन्छ । नेपालमा गरिबी निवारणका लागि समावेशी अवसर, गुणस्तरीय शिक्षा, उद्यमशीलता र व्यावसायिक वातावरण एवं नागरिकले रुचाएको समुन्नत राजनीतिक वातावरण आवश्यकता छ । तथ्याङ्कको हिसाबले नेपालमा निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनिको जनसंख्या १८.७ प्रतिशत रहेका

र बहुआयामिक गरिबी २८.६ प्रतिशत रहेको छ । ५० भन्दा बढी गरिब लक्षित कार्यक्रम दिगो लक्ष्य पूरा गर्न सञ्चालित छन् भने कार्यक्रमको प्रभावकारितामा प्रश्न छन् ।

भोकमरी अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा र उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्धन गर्ने दोस्रो मानव विकाससँग सम्बन्धित लक्ष्य रहेको छ । गरिबीले भोकमरीको समस्या ल्याएको हुन्छ । मानिसको अति आवश्यक वस्तु खाद्यान्न जीवन निर्वाहको महत्वपूर्ण आधार हो । मानिस स्वस्थ हुन पोषणयुक्त खाना खानु पर्छ । भोकमरीको अन्त्य, खाद्यान्न र पोषणयुक्त खानाका लागि उन्नत कृषि कर्म गर्नु पर्छ । अहिले जलवायु परिवर्तन, विश्व शान्तिको समस्या र कृषिकर्ममा मानिसको घट्दो आकर्षणले भोकमरी र खाद्य सुरक्षामा चुनौती देखिएको छ । मानव विकासमा देखिएको यो चुनौतीले गरिब राष्ट्र बढी प्रभावित छन् । नेपालमा जलवायु परिवर्तनको असर, कृषि कर्ममा गिर्दो आकर्षण र कृषि उत्पादनका लागि उपयुक्त पूर्वाधारको विकास जस्ता कारणले कृषिमा आत्मनिर्भरभन्दा पर्निर्भर हुन लागेको अवस्था छ । कृषिमा अवसर हुँदाहुँदै पनि प्रतिवर्ष खाद्यान्न आयात बढ्दो छ । विश्वमा सङ्कट आए खाद्य अभावले विकराल अवस्था आउन नदिन तथा स्वस्थ जीवन जीउन आवश्यक पर्ने खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुन कृषि उद्यमशीलतामा ध्यान जान आवश्यक

छ । उन्नत कृषि उत्पादन र पशुपालनमा सरकारले समग्र नीति र कार्यशैलीमा सुधार गरी भोकमरी, खाद्य सुरक्षा र पोषण प्राप्त गर्ने आधार बनाई दिगो लक्ष्य पूरा गर्न सकिन्छ ।

सबै उमेर समूहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवनको सुनिश्चितता गर्दै समृद्ध जीवनस्तर प्रवर्धन गर्ने तेस्रो मानव विकाससँग सम्बन्धित लक्ष्य लिइएको छ । स्वास्थ्यका क्षेत्रमा रहेका समस्या कम गर्ने उद्देश्यले मातृमृत्युदर तथा बालमृत्युदर घटाउने, एड्स मलेरिया टिभी जस्ता सर्ने रोगको नियन्त्रण गर्ने र नसर्ने रोगको न्यूनीकरण गर्ने लक्ष्य रहेका छन् । लागुऔषधविरुद्ध सचेतता बढाउने, सडक दुर्घटना रोक्ने, खोपको सुनिश्चितता र परिवार नियोजनका कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउने एवं स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बढाउने विषयहरू लक्ष्यका क्रियाकलापमा समेटिएका छन् । नेपालले मातृमृत्यु दर कम गर्ने जस्ता विषयमा प्रगति गरेको छ । नसर्ने रोगको नियन्त्रण, लागुऔषध तथा अन्य नशालु पदार्थको सेवन, सडक दुर्घटना नियन्त्रण जस्ता विषयमा अपेक्षित प्रगति हुन सकेको छैन । दिगो विकास लक्ष्यमा स्वास्थ्यका केही क्षेत्रमा प्रगति हुने देखिए पनि लगानी बढाइ अरू लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणात्मक शिक्षा सुनिश्चितता गर्दै सबैका लागि जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसर प्रवर्धन

गर्ने चौथो मानव विकाससँग सम्बन्धित लक्ष्य हो । शिक्षाबिना कुनै विकासका पूर्वाधार हुन सक्दैन । शिक्षाप्राप्त गर्ने नैसर्गिक अधिकार पनि हो । शिक्षाले जीवनस्तरको दिशानिर्देश गर्छ । सक्षमताका लागि नवीन सोचको सिकाइ अनिवार्य हो । सबैले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरले सबै वर्ग समुदायका लागि शिक्षा र सिकाइका अवसरले मात्र समुन्नत जीवन जिउने आधार बन्छ । जीविको पार्जन र व्यावसायिक जीवन जिउने आधार बनाउन मानव विकासको जग बलियो बन्नु पर्छ । नयाँ प्रवर्तन र प्रविधिको सिप नभई विश्वव्यापी रूपमा सक्षमता हासिल गर्न सकिन्न । वर्ग विशेषका क्षमता हेरी शिक्षा र सिपका लागि लगानी बढाउनु दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने आधार हो । नेपालले गुणात्मक शिक्षाका लागि लगानी बढाएको छ । सबैका लागि शिक्षा भन्ने अभियानलाई जोड दिँदै माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षामा जोड दिएको छ । प्राविधिक शिक्षामार्फत सिप विकासका लागि विभिन्न पहल भएका छन् । उच्च शिक्षाका विभिन्न अवसर बढेका छन् । शिक्षा जीवन उपयोगी भएन र शिक्षा प्रणालीमा विश्वासको क्षयीकरण हुँदै गएको आरोप छ । समग्रतामा गुणात्मक शिक्षाका लागि सुधारसँगै लगानी बढाउन सके लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

लैङ्गिक समानता हासिल गर्न र सबै महिला, **❖ बाँकी तेस्रो पृष्ठमा**

भनेको कुराको विपरीत अर्थ लाग्नसक्छ । स्वास्थ्यमा गडबडी भई कामकाजमा असर	महिनेले गर्दा अधिक प्रगति हुनेछ । तर अरुको भलाइका लागि दौडधुप गर्नु पर्नेछ	सामान हराउने वा चोरी हुने सम्भावना छ ।	आज सुन्दर पहिर्नले व्यक्तित्वमा निखारता ल्याउनेछ । जोशाजाँगर र हिम्मत पनि
भगवानको आशीर्वादले भने काम बल्नसक्छ । लगनशीलताले विभिन्न अवसर दिलाउनेछ	दैनिक कामहरू सन्तोषजनक ढंगले सम्पन्न हुनेछन् ।	दैनिकी काममा चुनौतीको सामना गर्नुपर्ने । कतिपय राम्रा अवसरहरू प्राप्त हुनेछन् ।	कला र गस्तीको प्रभाव बढ्नेछ । वैदेशिक कार्य पनि अधि बढ्नेछ ।
रमाइलो यात्रा गर्ने अवसर प्राप्त हुनेछ । आकस्मिक धन लाभ हुनेछ ।	आज सामाजिक तथा धार्मिक कार्यमा रूचि बढ्नेछ । नयाँ वस्त्र एवं अलङ्कारको प्राप्ति	आज नयाँ र शुभ समाचार सुन्न पाइएला । मनमा हर्ष, उमङ्ग र उत्साह छान्नेछ ।	सामाजिक क्षेत्रमा सफलता मिल्नेछ । गरेका कामबाट धेरैसाईं फाइदा पुग्न सक्छ